

על הצניעות בחברה מעורבת

בתוך עולם התורה ניטשים ויכוחים רבים ועזים בנושא הצניעות. כל תת-חברה דתית, אפשר לומר, מעצבת את היחסים בין נשים לגברים באופן שונה ומובחן מזולתה, בדרך כלל בהתאם לתפישותיה הדתיות הכלליות יותר, עד כדי כך ששאלת ההפרדה והעירוב – שהן הקטגוריות הבולטות ביותר לאפיון תפיסת הצניעות של החברה – נעשתה מעין נייר לקמוס סוציולוגי למיפוי וסקירה של הסקטורים הדתיים ושל ההבדלים האידיאולוגיים ביניהם. למרות שנהוג לקטב מחלוקות כדי לחדדן, חשוב להדגיש את קצוות הדיון – מן הצד האחד, כל העמדות התורניות מסכימות שיש מידה מינימאלית מסוימת של ממשק בין נשים לגברים שהיא לגיטימית מעצם היותה חלק מאילוצי החיים; ומן הצד השני, כל העמדות התורניות מסכימות שנדרשת מידה מסוימת של מרחק בין נשים לגברים, ומקומות בהם ההתנהלות הראויה היא נפרדת. המחלוקות העיקריות לגבי ההפרדה עוברות בתחומים שאינם חד מימדיים – חתונות ושמחות, אירועים חברתיים, ישיבות הורים ומורים, טיולי משפחות, חוגי משפחות, שולחן שבת של משפחה מורחבת, וכיו"ב. בניגוד לטרמינולוגיה הנפוצה, שהמחלוקת היא על "חברה מעורבת או חברה נפרדת", לא מדובר על שאלה בינארית אלא על מנעד רחב מאד של שאלות קטנות ושל אפשרויות שונות, שכולן פרושות על ציר שכיוונו הם הפרדה ועירוב אך גבולותיו באזור תחום¹. מובן שהמיקום הספציפי של כל חברה ושל כל אידיאולוגיה על הציר הזה, שאינו בהכרח חד ממדי לגמרי, היא רק סימן וביטוי לתפישת הצניעות הייחודית לה, לתשובה שלה לשאלה מהי אופיה ומה מהותה של הצניעות. לפיכך, ההבדלים האמיתיים בין האידיאולוגיות מונחים במישור המהותי הזה, אלא שקשה יותר לנסחו בצורה מדויקת, מובחנת ומתעמתת, ולכן הוא לא נמצא בחזית הבמה של הפולמוס המתקשר.

במאמר שלפניכם אני משתדל להתעסק בעיקר במישור הבסיסי של מהות מידת הצניעות. הציור שאשרטט ייגע בצניעות מנקודת המבט הפרטית, מצד היותה מידת-נפש של אדם יחיד. מעבר לעובדה שזו, לדעתי, השאלה הבסיסית יותר, הקודמת מבחינה מהותית-לוגית, יש לכך טעם נוסף – נכון אמנם שהחברה מתעצבת לאור התפישות הפנימיות של האנשים החברים בה, אבל כיוון שהחברה היא גם הטרוגנית, מאד סביר שנמצא את עצמנו בחברה בה אין אנו מזדהים עם קוד ההתנהגות הקיים במאת האחוזים. במילים אחרות – אחרי כל הויכוחים על דמות החברה הראויה, ישנם סיכויים רבים שבפועל, בחיים האישיים שלנו, נצטרך להתמודד ולחיות בתוך סביבה בה הצניעות החברתית אינה לפי טעמנו. ההתמקדות במישור ה'נגלה', החברתי-ציבורי של הדיון, מפספסת את שאלת ההשתפרות האישית, ההתמודדות והגישה האישית הנכונה, את הצניעות כמידת נפש אותה יש לסגל ולחזק,

1. בעיקר אם נעמיד את הפרספקטיבה שלנו על העמדות בתוך עולם התורה הדתי לאומי (ונתעלם במידה מסוימת מעולם התורה החרדי). בולטת לעין העובדה שעמדות הקצה (הפרדה כמעט-מוחלטת או עירוב כמעט-מוחלט) הן עמדות מיעוט.

עמה אנו מסתובבים בכל מקום שנהיה – גם בחברה מעורבת מדי.² אעסוק, אם כן, במידת הצניעות האישית כפי שאמורה לבוא לידי ביטוי בסיטואציות חברתיות מעורבות דווקא.³

כיוון שרוב העיסוק הרבני והציבורי בנושא זה מתמקד בתחום מערכות החינוך,⁴ ובעיקר בחברת הנוער, קל יותר להדגים את הכיוונים הרוחניים השונים מפריזמה של גישה חינוכית. ניתן לדבר על שלושה מודלים כלליים של צניעות המשתתפים בזירה החינוכית והציבורית שלנו כיום, ביניהם יש עוד גישות וניואנסים שונים. ניתן לאפיין אותם ע"י המקום בנפש עליו הם מבקשים להיסמך – צניעות המושתתת על בוש, צניעות המושתתת על רתיעה, וצניעות המושתתת על נורמליזציה.

החינוך לצניעות המושתתת על **הבושה** נפוצה במקומות בהם החברה היא באמת די נפרדת, והמגע של ילדים ובני הנוער עם בני המין השני הוא אכן מאורע לא שגרתי. יסודות החינוך של צניעות זו הן הזרות וחוסר-השייכות לעולם של בני המין השני. זו בעצם המשכה ופיתוח של הבושה הילדותית אל תחום ההתבגרות – הבושה המגיעה מהשוני, המתח הנוצר ממנו וחוסר היכולת או הרצון להתמודד איתו. אני מתבייש מהבנות⁵ ולכן איני קרב אליהן, אין לי איתן דבר משותף, המפגש עמהן עלול לגרום לי להתרגשות ומבוכה אל מולן איני רוצה לעמוד.

יתרונה של גישה זו היא טבעיותה – הצניעות מגיעה מתוך תחושה ישירה ואותנטית, ואינה כופה על האדם מידה הדוחקת אותו מבחוץ. הבעייתיות היא בכך, שמידה זו של בוש "אינפנטילית", ילדותית, אינה מתאימה לסדרי הנפש של האדם הבוגר. האדם הבוגר צריך להתגבר על המבוכה שלא מתוך בריחה וניכור עצמי, ותודעתו צריכה להיות פתוחה לקבל את עצמיותו גם על צדדיה המיניים והרומנטיים, וממילא את האחר המביא עמו שוני ותחושת מתח.⁶

2. אם אקח לדוגמה את הויכוח שמתנהל בתנועות הנוער, אני מרגיש שנושא ההשתפרות האישית בצניעות מוזנח פעמים רבות ע"י שני הצדדים בויכוח – התומכים בהפרדה לכתחילה עלולים לחוש כי ברגע בו אכן בנו חברה כזו הם סיגלו לעצמם את מידת הצניעות, והמתנגדים להפרדה עלולים לחוש כי בכך הם פטרו עצמם מעול הצניעות.

3. במובנים מסוימים, מושג הצניעות רלוונטי בעיקר בחברה או סיטואציה מעורבים. הדבר נכון בעיקר לאור ההגדרה שלי למושג הצניעות הבין-מינית – צניעות היא האופן הנכון להתייחס אל בני המין השני. במצב בו יש רק גברים או רק נשים אין מקום לדבר על התייחסות נכונה כלפי אלה שאינם נוכחים, וממילא הנושא פחות מתעורר.

4. שאלה גדולה היא למה חלק כה ניכר מהדיונים, הפולמוסים ופסיקות ההלכה הציבוריות, מתעסק בחברת הנוער ובשאלה של תנועות הנוער, ולא בחברת המבוגרים. המצב הזה נראה לי בעייתי עקרונית, יהו סיבותיו אשר יהיו. שכן חברת הנוער וחברת המבוגרים מעלים שאלות שונות, ועל אף שיש יסוד רחב של חפיפה בעקרונות הרוחניים והמדיתיים שאמורים להוליך לדרכי ההתנהגות הראויים בשתי החברות, היה ראוי להעניק לשאלות החברה המבוגרת התבוננות והתייחסות רחבה יותר. חלק מהטיעונים והשיקולים המשותפים בדיון בנושא תנועת הנוער המעורבת או הנפרדת אינם רלוונטיים לצניעות המתבקשת בחברת המבוגרים (כמו שיקולים חינוכיים-טקטיים, התחשבות בתסיסה הייחודית של גיל ההתבגרות, או התחשבות בהיות הנוער חברת רווקים שאין להם מקום אחר להביא לידי ביטוי את צדדיה הרומנטיים והמיניים), והדיון מערבת תכופות בין שיקולי מהות לשיקולי טקט ועיתוי, וכך הצניעות המהותית יוצאת מבוררת פחות.

5. במאמר אתנסח מנקודת ההשקפה של הבן, לשם הנוחות, אך בדרך כלל המצב הוא סימטרי ותקף גם לכיוון ההפוך במידה שווה.

6. הדברים מבוססים על דברי הרב שג"ר, "צניעות ובושה", בתוך **כתנות אור**, עמ' 117: "לא פעם מועדת הצניעות להפוך למסווה ולניכור, למסכה אטומה ונוקשה היוצרת חיץ בינינו ובין הזולת, ואפילו לחוסר יכולת של האדם להגיע לכלל אינטימיות עם גופו. הבושה מצדה, עלולה להידרדר ולהפוך לתודעה ילדותית, לא בוגרת ואינפנטילית שאיננה מסוגלת לקבל את עצמה מתוך הרחבה, וכשהיא נתקלת בעצמה היא מסתבכת וחפצה להתנדף ולהפוך ל'אין'... האמנם בורח היהודי מגופו?". הרב שג"ר עוסק בעיקר ביחס האדם לגופו, אך הדברים קשורים יחד, כיוון שבנבוכות מהאחרות המינית אני בעצם חושש מהגילוי של מה שהבדל המין עושה לי, בהשפעתו האינטימית על מצבי הרגשי.

המודל החינוכי השני הוא זה אשר משתמש ב**רתיעה** מן האסור על מנת להביא לריחוק בין בנים לבנות, תחילה ריחוק בפועל ואחרי כן ריחוק נפשי. זוהי צניעות שמקורה ביראת חטא, בפחד. סיטואציות מעורבות נתפסות כסיטואציות בהן יש אפשרות חיה של פגיעה בהלכה, של התקרבות יתר, של פריצות ושל מחשבות מיניות. הבעייתיות כאן בולטת בהחרפה של מידה זו אצל מטפחיה, עד למצב בו המפגש במין האחר מעלה בהם רגשות של חרדה וחששנות, ואסוציאציות של פיתוי וניסיון. הריחוק הנפשי, המבוקש במודל זה באופן מוצהר, עלול במקרים קיצוניים להידרדר לסלידה ואף למיאוס. השפה הצניעותית הפונה אל חדרי הפחד של הלב מידרדרת לציור דמוני של האשה, ומטעינה את ההתייחסות אליה בהקשריות מינית ובזהירות ממנה. המטען של הפוטנציאל המיני המסוכן שהשפה הדתית הזו יצרה עבור אותו מפגש בין-מיני הוא איננו טבעי עבורנו, ודווקא החששנות היא המציפה רגשות אפלים אל התודעה. היה ביכולתנו להתקשר באופן בסיסי בפנים מאירות לכל אדם, להיפגש דרך האנושיות הפשוטה המשותפת של כל צד, מבלי להעלות את נושא המיניות וההרהורים האסורים על לבנו כלל. דווקא הניסיון להלחץ ולהזהיר אותנו מכל קרבה מינימאלית, דווקא המגמה לייחס משמעות לכל מאורע מעורב ולגרום לנו להירתע ולהתרחק ממנו – הם היוצרים שדים של חוסר צניעות במקום בו היו נורמאליות ופשטות בריאה.

לדוגמה, פסק הלכה שאוסר מצב בו אישה מדברת בפני גברים בנימוק של "חשש הרהור", הוא בעייתי לא רק בשל העובדה שהוא איננו משקף נכונה את המציאות החברתית שלנו, אלא גם בשל התוצאות שלו. פסק כזה מעלה "הוא אמינא" כזו אל חלל האוויר, שאדם בריא הרואה אישה ומשוחח עמה נגרר להרהורים מיניים – הווא אמינא שאני מסופק אם קיימת בחברה מעורבת אחרת באופן רגיל.⁷

אם שני המודלים הראשונים מאומצים בעיקר ע"י אלה שמושכים באופן כללי לכיוון של הפרדה, הרי שהמחשבה השכיחה בקרב המתנגדים לשיטה זו היא שצניעות מתקבלת כתוצאה מהתנהגות טבעית נורמאלית ככל האפשר גם בחברה המעורבת. כקריאת כיוון הפוכה מהצניעות של הבושה ושל הפחד, דוגלים אלה ב**נורמליזציה** של המציאות המעורבת, כלומר באי-ההתייחסות מופגנת לעובדת העירוב המיני כאל דבר מה מיוחד המעורר או המצריך גישה נפשית אחרת. מסקנתם הינה כי הצניעות האמיתית נולדת דווקא מהתעלמות מן העובדה כי החברה מעורבת, ומהשוואה מקסימלית, גם אם בגבולות הלכתיים, של נורמות ההתנהגות בחברה מעורבת לאלה שבחברה חד-מינית נפרדת.

גם זו טעות. ניתן להבחין, לדעתי, בסוג מסוים של אנרגיה מיוחדת הקיימת בדינאמיקה של החברה המעורבת – יתר חיות, יתר דריכות נפשית. לפעמים אנו עסוקים בהכחשת העובדה כי קיים הבדל בחוויה של חברה נפרדת ושל חברה מעורבת; הבדל המתבטא, למשל, בכך שבסביבה מעורבת אנו חשים מעט מתוחים יותר, אנו פחות

7. ניתן להקשות ולומר כי טענתי אינה טענה, שהרי ניתן לטעון אותה כנגד כל קביעת נורמה הלכתית שקשורה לצניעות. אם נניח לדוגמה, כי הנורמה המציאותית המודרנית היא שכתף חשופה של אישה אינה מגרה עוד איש, הרי שניתן לטעון כלפי ההלכה כי בכך שהיא אוסרת את גילוי הכתף היא מטעינה אותה מטען מיני מיותר ובלתי טבעי. מכאן ניתן להגיע לאנרכיזם הלכתי גמור, שכן הנורמה הפרוצה היא זו שתכתיב את ההלכה במקום להיפך.

אכן, קיים פרדוקס מסוים שיש לאזנו – מחד גיסא, השפה ההלכתית מתיימרת לייצג את "המציאות הברירה", את סף הגירוי ה"טבעי" של הנורמות הצנועות הלכתיות, ומאידך גיסא אותה שפה עצמה גם מחוללת את הנורמות הנפשיות והתודעיות שבמציאות בפועל. על כן, תשובתי היא כי יש להשאיר את השפה ההלכתית במינימום הפורמאלי שלה (או קרוב אליה), ואת ההחמרה לעשות בהתאם למקום ולזמן. במילים אחרות, ודאי יש הבדל בין הדרכות הלכתיות שכבר נכתבו ונחתמו כהלכה מחייבת, לבין הדרכות חדשות הנגזרות אך ורק מרוח כללית או "דעת תורה". רק על אלו האחרונות יהיה לגיטימי לטעון כי נזקן גדול מרוחן.

משוחררים ויותר דואגים לתדמיתנו והופעתנו, התסיסה הנפשית החברתית היא גדולה יותר, וכד'. נראה לי כי מקור ההכחשה הוא התחושה כי בייחודיות זו טמון חוסר-הצניעות. באמת, חוסר הטיפול באווירה ייחודית זו הוא איננו צנוע, ואתגר זה הוא תפקידה של מידת הצניעות.

מהי, אם כן, אותה צניעות שאנו מבקשים? במה היא באה לידי ביטוי, ומה פעולתה על ההווה של החברה המעורבת ועל הנפש של היחיד? כיצד נמצא את אשר הצניעות תובעת מאתנו?

הצעד הראשון והבסיסי הוא לאמץ את שלושת הנושאים ההלכתיים המובהקים של צניעות בחברה, כשלכל אחד מהם יש מעגל ראשוני פורמאלי-משפטי שאינו נתון לדיון, ומעגלים רחבים יותר, אשר מתקבלים מחיפוש של המהות והערך ההלכתיים והפנמתם, ולא רק יישום ההנחיה המעשית של "החוק היבש":

1. **ביגוד** ראוי וצנוע לפי ההלכה, לבנות וגם לבנים. הרחבה של נושא זה נעשתה כבר ע"י חז"ל, באסרם לבישת צבע אדום (אע"פ שאין בכך חשיפה של הגוף). המהות כאן היא די ברורה – לטהר את המרחב החברתי מניסיונות פיתוי ושידול, ולשרש את המגמה לעורר משיכה מינית פיזית.

2. **איסור מגע**. בתחום זה אני מכליל גם שמיעת קול זמר, שנחשב בעיני חז"ל כקרבה מעין-פיזית, וכן את האיסור להתבוננות מינית. במעגל הרחב מדובר על ההימנעות מסיטואציות גופניות מעורבות: מחול וריקוד, ספורט, וכל מקום בו הגוף מועמד כהוויה מרכזית.

3. **איסור ייחוד**. לפי חלק מהראשונים מקורו של איסור זה מדאורייתא הוא "לא תקרבו לגלות ערוה", לאמור – גם קרבה שאינה כוללת כל מגע פיזי יכולה להיות קרבה יתירה אסורה. מכאן, שהעיקרון מתרחב לכדי איסור אינטימיות מכל סוג שהיא עם אישה האסורה לך. המושג אינטימיות כולל בחוגו תחומים שונים: הן עיסוק בעניינים גופניים, הן סיטואציות בעלות הקשר של התחברות וקשר, והן שיתוף של עומקים נפשיים אישיים. הרחבה זו היא משמעותית ביותר, והיא הקושרת בין הרומנטיקה לצניעות – גם קשר אפלטוני שהוא אינטימי הדוק הוא בעייתי מבחינה צניעותית, אם אינו מכוון אל ההתקשרות בברית נישואין.

הנושא הרביעי עליו הזהירה ההלכה כשהיא תיארה את הצניעות הוא **קלות ראש**. גם כאן, במעגל הבסיסי מדובר על שחוק וקלות ראש המובילין את האדם לערוה⁸, שניתן לתאר אותם כהתפרעות והוללות חסרי רסן. אך ודאי יש להרחיב את המושג, ולהיות מודעים לכך שבחברה מעורבת יש תביעה נוספת לזהירות מקלות ראש, מאווירה משוחררת וצוהלת מדי, גם כזו שאינה קרובה להידרדרות מינית. בהקלת הדעת עצמה ישנה איזושהי חשיפה עצמית והתפרצות אל האחר, סוג מסוים של הסרת מחסומים וטשטוש גבולות – עניינים שהם בעייתיים בעיקר במקום בו יש גברים ונשים יחד. כאן שימת הגבול הראוי היא קשה במיוחד, שכן ודאי אין המגמה ההלכתית להפוך את הסיטואציה המעורבת למקום של 'כובד ראש' במלוא מובן המילה. כובד ראש הוא מצב נפשי המתייחס בהלכה להימצאות במקום המקדש, בית הכנסת או בית הקברות – מקומות שללא ספק מייצגים יציאה מן החיים הנורמאליים והבריאים ומחייבים התנהגות שתבטא זאת. נראה כי בין קלות ראש לכובד ראש יש תחום רחב מאוד שאינו מוגדר עד הסוף, וגם בלתי ניתן להיות מוגדר. את קלות הראש האסורה, ואת המקום בו עובר הגבול הפנימי

8. ראה אבות ג, יג.

הדק בין הארת פנים, בריאות ושמחה לבין חציית גבולות מבחינה נפשית, נלמד להכיר רק אחרי שנפנים את מהותה של הצניעות המבוקשת.

הצעד המתקדם יותר בצניעות, לאחר שהעמדנו וחזקנו את הבסיסים הנורמטיביים, מתמודד ישירות עם עצם חווית המעורבות של החברה. לשם כך עלינו לשאול – מה מקורם של ה"חיות" וה"התרגשות הנוספת" של החברה המעורבת שלנו? מהו ה'רכיב' הנפשי שמשנה את החוויה החברתית החד-מינית לזו שבחברה המעורבת? יש מי שרצה לטעון שמדובר על מתח מיני, אבל לדעתי שימוש בביטוי זה, במובנו הרגיל, הוא הגזמה שיש בה התכחשות למציאות ולחווית הקיום הפשוטה, השפוייה והבריאה של מי שחי בחברה כזו. מתח מיני הוא מונח שמשמשים בו על מנת לתאר מצב חושי, תחושה גופנית או קרובה לגופנית. לעומת זאת, כשאני מדבר על "תוספת החיות" או על האקלים הרגשי השונה מעט של הסיטואציה המעורבת, מדובר על דבר מה עדין בהרבה, על תחושה דקה, על הבדל-גוון רגשי קטן. האנרגיה איננה מינית, אינה גוררת תגובות פיזיולוגיות כלשהן, ובאופן נורמאלי המחשבה אינה הולכת לכיוונים אלה כלל. מנגד, זה ודאי קשור להבדל בין המינים – כי הרי זו חוויה שונה מזו של חברה חד-מינית.

לתחושה, מרכיב בסיסי באותה תסיסה הייחודית לקבוצה המעורבת היא האפשרות התיאורטית של רקימת קשר רומנטי. זוהי תוצאה של חיבה, שטבעי שתתפתח בין בני אדם שונים בחברה מעורבת. ההימצאות המשותפת גורמת לנו לעיתים לבחון את הקשר שלנו אל בחורה זו או אחרת – לאו דווקא בחינה רצינית, בודאי לאו דווקא התאהבות ממש, אלא מחשבה הנפתחת מתוך האופציה הפתוחה עצמה. כל אחת היא פוטנציאלית להקים איתה שותפות ואהבה, קשר אינטימי. האפשרות הפוטנציאלית הזו גורמת לכך שכשאנחנו בסביבה מעורבת, הנושא הזה קיים איפשהו באטמוספירה הנפשית או בתת-מודעות כלשהי, ולעיתים גם מתגלה לנו במחשבותינו.

מכאן מגיע חוסר הצניעות העמוק שיכול להיות קיים בחברה מעורבת.⁹ עיקר הבעייתיות הוא כשהנושא הרומנטי חוזר ומציף את התודעה (בין זו האישית ובין זו הקולקטיבית) שלא במקום הצורך, ועוד יותר כאשר התסיסה החברתית היא סביב מעמד זה. זהו חוסר צניעות המתגלם במובן של תכונה פלרטטנית, ובכך שהרגש החברתי מעורב ביסודות הכי עמוקים ופנימיים של הנפש, בתחום האינטימי. בסיטואציה זו ישנה פגיעה בשני

9. ניתן לטעון שלמעשה, קיבלתי את הטענה שישנו מתח מיני מהותי ובלתי-ניתן-לביטול בכל חברה מעורבת, אלא שהעברתי את המושג 'מתח-מיני' סובלימציה. במקום לדבר על המשיכה המינית, דיברתי על המשיכה הרומנטית, אבל בעצם מדובר על התמרה ועידון של אותו הדבר בעצמו. טענה זו נכונה באותה המידה שמקבלים את טענת הסובלימציה הכללית, לפיה חווית האהבה עצמה, כפי שאנו רגילים להתייחס אליה בתרבות שלנו, הינה עידון וריכוך של היצר המיני. בדרך כלל אנו נוטים לשלול טענות פסיכולוגיות ואבולוציוניות מהסוג הזה, כיוון שאנו רואים בהן עמדה רדוקציוניסטית, דהיינו, טענות שבאות 'להוריד' מ'פעתן' ורוחניותן של החוויות האנושיות הגבוהות – האהבה למשל – ולהעמיד את כל קיומן ומשמעותן על הרובד הפיזי הנמוך והגס. אלא שאת רעיון הסובלימציה אפשר לקבל באופן מלא מבלי לקחת אותו אל הכיוון הרדוקציוניסטי-מטריאליסטי. הגישה הדואליסטית, שמניחה הן את החומר-גוף והן הרוח-נפש כקיימים באופן ממש, מדברת על התאמה והקבלה מתמידים בין שני רבדים אונטולוגיים אלה, כמו שני צדדים של מראה; מה שקורה כאן קורה אף שם, ומה שקורה שם קורה במקביל גם כאן, ואין צורך להיכנס לפתור את שאלת הסיבתיות כדי להחזיק בעמדה שלשני הרבדים קיום ממש שראוי להתייחסות, ובשפה המתחייבת מעמדה זו. האהבה הרומנטית קיימת אצלנו כמושג ממש בעל קיום עצמאי ונפרד ממושגי המין והמשיכה הפיזית, וההבחנה הזו חשובה לנו ומולידה פירות בשטח הקיומי והמעשי. בנוגע למאמר, גם אם תופסים את מושג האהבה והמשיכה הרומנטיים כסובלימציה של הדחף המיני ותו לא, תפיסה שקשה לי לקבל אותה, עדיין יש חשיבות מהותית בשפה הממקדת את חוסר הצניעות במישור הרגשי-רומנטי ולא במישור הפיזי-מיני.

יסודות של צניעות – יסוד הפרטיות ויסוד הזוגיות. האינטימיות, האהבה והרומנטיקה חייבים להיות קשורים הן לרשות היחיד הפרטית, והן לנאמנות ולבלעדיות הזוגית, ולא להוות מרכיבים תמידיים במפגש החברתי. התיאור שסיפקתי עד כאן נשמע מתאים בעיקר לחברה מעורבת של רווקים, ולא לזו של זוגות נשואים. אכן, ישנם הבדלים רחבים ומהותיים בצביון של שתי החברות הללו, והניסוח שמתמקד בתסיסה הנולדת מן האופציה הרומנטית הפתוחה הולם את חברת הרווקים הרבה יותר מאשר את חברת הנשואים. כיוון שבגידה באשת בריתך – אף מן הסוג האפלטוני בלבד – היא בגדר טאבו חמור ומוקצה בחברה בה אנו חיים, קשה לקבל דיבורים על התפעלות נפשית הנגרמת מהמודעות לאפשרות לגלוש לכך. עם זאת, ולאחר קבלת ההסתייגות הנכונה הזו, הנקודה הפנימית של הדברים שרירה ותקפה גם על חברת הנשואים. האופציה הרומנטית-מינית היא דבר שקיומו הוא עובדה ממשית ברובד המציאותי הריאלי. נכון הוא שבכח התרבות והערכים שלנו לגזור איסורי 'טאבו' שיהיו כל כך מוחלטים בעינינו עד שנחוש ממש כאילו האפשרות לעבור עליהם אינה קיימת מבחינתנו, אבל ישנו איזה רובד תשתיתי בו המצב הקדם-תרבותי נותר, רובד בלתי-מעובד ובלתי-מתורבת של הנפש. לא בהכרח שהוא מגיע עדי סף ההכרה המודעת; ועם זאת, הוא יכול לרחוש בפנים, לתסוס ולהניע אותנו בכיוונים אליהם הוא חותר. מונוגמיה איננה, ככל הנראה, נטיה אנושית טבעית, ודאי לא באופן מוחלט. אף אם היא מוטבעת היטב בתבנית הנפשית שלנו זה מכבר, אין ספק שבמקביל לכך רוחשים כוחות אחרים, ויש בנו את היכולת לחוש משיכה, חן והתאהבות כלפי אדם נוסף במקביל. יכולת זו מצמיחה בנו נטיה, כח מניע, דחף פנימי, לתור אחר ריגוש רומנטי באשר נפנה, גם כאשר אלו מודחקים בהצלחה ובשלימות.

על מנת לחדד, אתאר את הדברים בשפה טיפולוגית: בין שני סיפורי הבריאה המופיעים בתורה (פרק א ופרק ב של ספר בראשית) ישנם הבדלים רבים. אחד הבולטים שבהם הוא הפער בתיאור ההבחנה המינית. בפרק א, היותו של מין האדם מורכב מ"זכר ונקבה" היא חסרת כל משמעות, למעט היכולת המשותפת ללדת, כמו כל בעלי החיים. הזכר והנקבה אינם מופיעים כשתי ישויות שונות – שניהם נבראו כאחד בצלם א-לוהים, שניהם מתברכים בברכת "פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשוה וגו'", ושניהם נקראים בשם אחד – 'אדם'. לעומת זאת, בפרק ב הסיפור שונה לחלוטין: ישנו 'איש' וישנה 'אשה', ומדובר על שני יצורים נבדלים בתכלית. רק האיש והאשה של פרק ב מגיעים ליצור יחסי זוגיות ("ודבק באשתו"), וקשר זה מתואר כאלטרנטיבה לבדידות קיומית ("לא טוב היות האדם לבדו").

מכאן שבדמות האנושית ישנה כפילות מסוימת – כל אחד הוא גם 'אדם' וגם 'איש' או 'אשה'. ישנו פן כללי באישיותנו שהוא אנושי משותף, והוא נעדר מגדריות והבחנה בין גברי לנשי – זהו צד ה'אדמיות' שבנו. בצדו, אנחנו גם 'איש'/'אשה', בעלי קווי אופי אישיותיים הייחודיים למגדר שלנו, ובעלי כמיהה להתחברות אל המין האחר ודבקות בו.

הקהילה המעורבת מתבססת מלכתחילה על צד ה'אדם' שלנו; במסגרתה אנו מתייחסים לנשים ולגברים בשוויון ובלא הבחנה מיוחדת, מתוך האמונה כי ההבדלים המגדריים אינם רלוונטיים לרוב נושאי העיסוק והשיח הציבוריים ואף החברתיים. בקהילה המושתתת על 'אדמים' אין חשש למתח, מבוכה או התרגשות ייחודית, ולא להידרדרות לשחוק ומיניות – באטמוספירה שלה אין כלל רגישות לשוני בין זכר לנקבה, והוא נותר כעובדה

מציאותית יבשה שאין לה כל השפעה על הלך הרוח או על אופי המפגש. אלא שבמציאות, לא ניתן לעשות את החלוקה החדה והפשוטה הזו בין "אדם של פרק א" ל"אדם של פרק ב" – כל אדם מורכב מתוך שני הפנים הללו יחד. האנליזה היא תיאורטית; בפועל, כל אחד בהכרח מביא איתו אל השדה החברתי גם את המטען של פרק ב, הכולל את המיניות, את המשיכה ואת הכמיהה העמוקה לרומנטיקה ולאינטימיות זוגית. לצורך כך נדרשים אנו למידת הצניעות.

הצניעות היא שהאדם מקיף עצמו במעין חומה שקופה, המפסיקה בין התחום החברתי, ה'אדמי'-כללי, הבר-שיתוף, לבין התחום האישי-אינטימי. חומה זו איננה ניכור, ולא בושה ופחד, אלא דווקא יכולת להאיר פנים מתוך כיסוי ושמירה על העצמיות ועל הכבוד העצמי, התגלות והופעה דרך הלבוש. כשם ש"כבוד א-לוהים הסתר דבר"¹⁰, כך גם כבוד הנשמה והגוף (שאף עליו נאמר שהוא עשוי בצלם א-לוהים¹¹). אין לחשוף הכל – החשיפה היא פגיעה בקדושה, בייחוד, בשגב, ברוחניות – "נאמן רוח מכסה דבר"¹².

זו מידה הנדרשת כחלק מדמותו של האדם ויחסו אל עצמו, והיא מתיישמת בעיקר בתוך חברה. גם בתוך חברה גברית או נשית נפרדת, הגישה והיחס הנפשי צריכים להיות שלא את הכל מעמידים על פני השטח, לא כל עניין שייך לרשות הרבים. כך למשל לא חייבים לשוחח על הדברים הגופניים-מאוד, כגון חוויית המיניות או צרכי הגוף¹³. בחברה מעורבת הגדר הוא רחב יותר – לא להיחשף יותר מדי, לא להגיע למקום של השתחררות וקלות ראש. את החשיפה האישית העמוקה, העדינה, יש לשמור לסיטואציות של אינטימיות, אשר במובן המלא ביותר באה לידי ביטוי רק בזוגיות.

כאמור, לא יהיה זה נכון להעמיד פנים כאילו החברה המעורבת שלנו 'סטריילית' ממטענים נפשיים הקשורים ל"אדם של פרק ב"; האופן שבו יש להתייחס אל מטען זה הוא "הדחקה מודעת", כאל "נוכח נסתר", מכוסה. היינו, לא התכחשות לקיומן של רגשות וכמיהות רומנטיות, ולא בושה ילדותית מהן, אלא קבלתן באופן בוגר בד בבד עם הסכמה-שבשתיקה שיש להשאיר אותן בצד, מוצנעות, ברשות היחיד, ולהשתדל להישמר מלהעלותם אל הרשות החברתית – לא רק במעשה או בדיבור אלא אפילו ע"י התכווננות נפשית אל תחומים אלו בסיטואציה המעורבת. זוהי תודעה בוגרת, המכירה כי אל ה"זירה" הציבורית-חברתית כל יחיד מגיע לבוש.

10. משלי כה, ב.

11. ראה למשל ויקרא רבה (וילנא), פרשה לד, ג: 'גומל נפשו איש חסד' זה הלל הזקן שבשעה שהיה נפטר מתלמידיו היה מהלך והולך עמו. אמרו לו תלמידיו: רבי, להיכן אתה הולך? אמר להם: לעשות מצוה. אמרו לו: וכי מה מצוה זו? אמר להן: לרחוץ בבית המרחץ. אמרו לו: וכי זו מצוה היא? אמר להם: הן! מה אם איקונין של מלכים שמעמידים אותו בבתי טרטיאות ובבתי קרקסאות מי שנתמנה עליהם הוא מורקן ושוטפן והן מעלין לו מזונות, ולא עוד אלא שהוא מתגדל עם גדולי מלכות, אני שנבראתי בצלם ובדמות דכתיב (בראשית ט) כי בצלם אלהים עשה את האדם- על אחת כמה וכמה!

12. משלי יא, יג.

13. על הגמרא האומרת כי "אלמלא לא ניתנה תורה היינו למידין צניעות מחתול", כתב רש"י: "שאינו מטיל רעי בפני אדם, ומכסה צואתו." (עירובין ק, ב)